

Bilginin İlkeliği:
Antropolojik Bir Çalışma Örneği Olarak
"Yanomamö-Savaşçı Doğanlar"
Abdussamed Aydeniz 82

Bilginin İlkeliği: Antropolojik Bir Çalışma Örneği Olarak “Yanomamö- Savaşa Doğanlar”*

Abdussamed Aydeniz

Bu çalışmanın işaret etmek istediği ve değinmeye çalıştığı husus, Napoleon A. Chagnon’ın, 1968 yılında *Yanomamö: The Fierce People*¹ adıyla yayımladığı kitabı, bu kitap hakkında 2000 yılında ortaya çıkan iddialar ve bunların Amerika’da antropoloji disipliniyle ilgili başlattığı tartışmalardır.

Bilindiği gibi Batı için, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl, on beşinci yüzyıldan itibaren başlayan siyasal, ekonomik ve sosyal boyutlardan bilime kadar yaşanan bir dizi gelişim ve dönüşümün kurumsallaşmasını tamamlamaya çalıştığı yıllardır.

Avrupa’daki bu yeni toplumsal yapının yanında, üzerinde durulacak diğer bir husus ise, sosyal bilimlerdeki yeni disiplinlerin ortaya çıkışıdır. On dokuzuncu yüzyılda sosyal bilimlerde yaşanan

* Bu makale, Bilim ve Sanat Vakfı’nın 14 Mart 2009 tarihinde düzenlediği 20. Öğrenci Sempozyumu’nda tebliğ olarak sunulmuştur.

bölünmeler sonucunda tarih, iktisat, sosyoloji ve antropoloji gibi yeni disiplinler, 1850-1914 arası dönemden itibaren belli başlı üniversitelerde bugün bilinen şekliyle yerini almışlardır.² Bu disiplinlerin her biri, kabaca, siyasal kurumların işleyişi, devletlerin makro-ekonomik politikaları, devletlerarası ilişkileri düzenleyen kurallar ve Avrupalı olmayan sosyal sistemlerin betimlenmesi gibi değişik çalışma alanlarına sahip olmuşlardır.³ Bu metin boyunca özellikle üzerinde durulacak disiplin ise, “Avrupalı olmayan sosyal sistemleri betimleme” görevini üstlenen antropolojidir.

Modern dünya sistemi, Avrupa’nın, dünyanın geri kalan kısımlarında yaşayan toplumlarla karşılaşması sonucunda kurulmuştur. Avrupa’da ortaya çıkan teknik gelişmelere paralel olarak artan siyasal üstünlük, bu toplumlara keşfetmeyi, tanımayı ve ele geçirmeyi beraberinde getirmiştir.⁴ Avrupa deneyiminin kategorileriyle bakıldığında, karşılaştıkları halklar iki farklı tür olarak ele alınmıştır.⁵ Bunlardan bazıları görece küçük gruplar halinde yaşayan, yazılı kayıt tutma sistemleri olmayan, geniş bir coğrafyaya yayılan bir dinî inanç sistemleri olmayan ve Avrupa teknolojileriyle karşılaştırıldığında askerî bakımdan güçsüz halklar olarak tanımlanmıştır.⁶ Bu grup, Eric Wolf’un alaycı ifadesiyle “tarihsiz halklar” olarak nitelendirilmiştir.⁷ İşte bu halkların incelenmesi *antropoloji* adı verilen yeni bir disiplinin konusu olmuştur. Antropolojinin gelişimi ince-

lendiğinde, daha çok niversite dışında yer alan k-
şiflerin, seyyahların ve Avrupa glerinin sömürge
idarelerinde görevli memurlarının çalışmalarıyla
başladığı görülmektedir.⁸ İkinci gruba girenler ise,
birinci gruptakilerden oldukça farklı olarak, yazılı
kayıt tutma sistemleri olan, coğrafi olarak geniş bir
alana yayılan dinî bir sisteme sahip ve siyasal yn-
den büyük bürokratik imparatorluklar şeklinde r-
gtlenmiş "yüksek uygarlık"lardır.⁹ in, Hindistan,
İran ve Arap-İslam uygarlıkları bu kategoride sayıl-
mıştır. İkinci kategorideki halklarla yapılan n-te-
maslar daha sonra *Doğu Araştırmaları* adı altında
toplanmıştır ki, bu da ileriki zamanlarda "oryanta-
lizm çalışmaları" olarak adlandırılacaktır.

Oryantalizm, antropoloji disiplinine benzer şekil-
de, Batı-dışı toplumları incelemesine rağmen, a-
lışmaları itibariyle her iki disiplinin birbirinden
farklı olduğu kabul edilmektedir. Fakat farklılıkları
veya benzerliklerinin neler olduğu meselesi, önem-
li olmasına rağmen, konuyla doğrudan ilgili olma-
dığı için bu çalışmanın dışında bırakılacaktır. Yine
aynı şekilde, antropolojik çalışmaların, "ekonomisi
tarıma ve zanaata dayanan, teknik yönden geri kal-
mış halkların, daha ilerlemiş tekniğe sahip Avrupa
devletleri tarafından boyunduruk altına alınmaları
anlamında ortaya çıkan modern sömürgecilik"¹⁰ ile
ilişkisi de ele alınması gereken önemli bir konu ol-
masına rağmen, çalışmanın sınırlarını aşacağı için
değinilmeyecektir.

Antropoloji, ilgilendiği alan bakımından diğer di-
siplinlerden farklılaşmaktadır. Batı dünyasını ince-
leyen diğer sosyal bilimlerden ayrılan en önemli
yönü ise, Batı-dışı toplumları incelemesidir.¹¹ Yu-
karıda da belirtildiği gibi, antropoloji alanında ya-
pılan ilk çalışmaların, aynı zamanda Avrupa gle-
rinin sömürge idarelerinde görevli memurlarının
alışmalarına dayanması, antropologların yaptığı
alışmaları oldukça tartışmalı hale getiren önemli
bir etken olmuştur. Disiplini tartışmalı hale getiren
ikinci bir nokta ise, söz konusu çalışmalarda kulla-
nılan metot ve tekniklerdir. Bu bağlamda sorulan
temel soru, araştıran özne ile (antropolog) araştır-
ma nesnesi (zerinde araştırma yapılan topluluk)
arasındaki mesafenin nasıl korunacağıdır? Çünkü
mesafe korunmazsa, araştırmacının sahip olduğu
dışarıdan bakışı da kaybedeceği savunulmaktadır.¹²
Bu ise, araştırmanın nesnelliliğini tehdit eden bir
unsur olduğu için önemli bir boyuttur. Antropoloji
ilgili diğer bir konu da, söz konusu disiplinin etik
kurallarıdır. Bu alanda etik konusunda yayımlan-
mış birçok eser mevcuttur. Etik, antropoloji disiplin-
ninin epistemolojisi, çalışma alanındaki pratikleri,
kurumsal ve toplumsal bağlamı gibi konuları kap-
samaktadır. Fakat temelde yapılan tartışmalar, an-
tropolog ile üzerine çalıştığı insanlar arasındaki
ilişkiyi ele almanın yanında hem bu insanlara hem
de diğer insanlara karşı sorumluluğu etrafında ya-
pılmaktadır.¹³

Sosyal bilimlerdeki tüm disiplinlerle ilgili soruların ve duyulan kaygının temelinde, söz konusu disiplinlerin ürettiği bilginin, kabul edilen bilimsel bilginin kurallarına ne kadar uyup uymadığıdır? Pozitivist bilim anlayışına göre "bilim", sadece gözlemlenebilir ve nesnel olgulara dayanır ve bu olgular arasındaki nedensel ilişkileri açıklar. Aynı zamanda, nedensel ilişkilerin ortaya konulmasıyla, bilim adamı geleceğe dair öngörülerde bulunabilmelidir.¹⁴

Fakat üretilen "bilimsel" bilgiye ya da bilgiler bütününe, sadece bu bilginin ne kadar bilimsel olup olmadığı sorusunun sorulması yeterli değildir. Bunun yanı sıra, "bilimsel bilgi" diye üretilen ve bize sunulan bu bilginin ne kadar "insani" ve "ahlâki" olduğu sorusunun da sorulması gerekir? Diğer bir ifadeyle, bize sunulan bu bilgilerin hangi şartlarda, hangi araçlarla ve hangi amaçlarla üretildiği sorgulanmalıdır. Bu metnin bir amacı da, antropolojik bir çalışma örneğinden yola çıkarak böyle bir soruyu sormaya çalışmaktır.

Antropolojik Bir Çalışma Örneği Olarak

Yanomamö: Savaşa Doğanlar

Yukarıda yapılan genel girişin ardından, kitaba değinmeden önce, yazar hakkında bilgi verilmesi, metinde ortaya çıkabilecek boşlukların doldurulması bakımından önemlidir. Napoleon A. Chagnon bir yıllık fizik eğitiminin ardından antropoloji bölü-

münde çalışmalarını sürdürmüş ve daha sonra Michigan Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde İnsan Genetiği Bölümü'nde çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde *Yanomamö: Savaşa Doğanlar* kitabının konusunu oluşturan Yanomamö yerlileri¹⁵ üzerine kapsamlı bir araştırma yapmıştır.

Napoleon Chagnon'ın, Venezüella ve Brezilya arasındaki sınır üzerinde, geniş bir tropikal orman kabileleri olarak yaşayan Yanomamö halkı ile ilgili 1964 yılında başladığı çalışmaların bir ürünü olan *Yanomamö: Savaşa Doğanlar*'ın ilk baskısı 1968 yılında yapılır.¹⁶

Yanomamö bölgesine ilk defa 1964 yılında giden yazar, oraya gitmekteki amacını sistemli olarak Yanomamö halklarının soy haritaları, çoğalmaları, evlilik alışkanlıkları, akrabalıkları, dinî inançları, dilleri, yerleşim modelleri, güçleri ve siyasetleri üzerine belirli bilgi türlerini toplamak olarak tanımlamıştır.¹⁷ Kitap yayınlanmasının ardından, 1968 ve 1971 yıllarında, sinemacı meslektaş Timothy Asch de inceleme alanına giderek Chagnon'a katılmış ve bu dönemde, daha sonra Yanomamö üzerine 21 etnografik filmin üretilmesine olanak sağlayan bir belgesel çekmiştir.¹⁸ Bu filmler ilerleyen zamanlarda derslerde kullanılmak üzere okullara dağıtılmıştır.

Yanomamölerin kültürel yaşamları, dinî inançları, dilleri, kabileler arasındaki siyasetleri, yazarın geldiği "yüksek uygarlık"tan oldukça farklı oluşu, araş-

tırma nesnesi olarak onları, bir antropolog için cazip kılmıştır. Yazarın tanımlanan amaca paralel bilgileri okuyucuya sunarken, çok sık vurguladığı bir nokta dikkat çekmektedir. Kitabın birçok yerinde öfkenin Yanomamö kültürünü Őekillendirdiđinin, özellikle cinselliğe dayanan saldırganlığın ve vahşiliğin kültürlerinin bir parçası olduğunun altını çizmektedir.¹⁹ Dikkat çeken diğer bir nokta ise, kabileler arasında sürekli bir savaş halinin mevcut olmasına yapılan vurgudur. Kitabın bütünü ele alındığında, yazarla ilgili kabaca Şöyle bir tablo ortaya çıktığı söylenebilir: Bazen gözlemleyen, ilk elden bilgi toplayan, oradaki yaşama adapte olan ve daha sonra o toplumun korunması için çalışmalar yapan saf emellerle ve bilimsel metotlarla bilgi elde etmiş bir antropolog, bazı durumlarda ise, uygarlığın "yüksek" değerlerinden bir Őeyler öğreten ve geri kalmışlıklarından yakınan bir antropolog ortaya çıkmaktadır.

*Yanomamö: Savaşa Doğanlar'*ın 1968'deki baskısının ardından, 1977, 1983, 1992 yıllarında toplam dört defa daha yayınlanmıştır. Ocak 2004 yılında Türkçeye çevrilen bu kitap, dünyada bir milyondan fazla basılıp satılmıştır. Hem basım sayısına hem de satış rakamlarına bakıldığında, kitabın dünyada gördüğü büyük ilgi kolaylıkla görülebilir.

2000 yılına gelindiğinde ise, Patrick Tierney'in *Darkness in El Dorado: How Scientists and Journalists Devastated the Amazon*²⁰ adıyla kaleme aldığı

kitapta yer alan iddialar zerine, *Yanomamö: Savaşa Doğanlar'*ın gördüğü büyük ilgi ile yazarın kitap sayesinde akademi dünyasında edindiği yer ve hat-ta genel olarak antropoloji disiplini tartışmaya açılmıştır. Amerikan akademi camiasının yanı sıra, dünyanın farklı yerlerindeki bilim adamları arasında, antropoloji disiplini ile antropologlar hakkında geniş bir tartışma gündeme gelmiş ve Amerikan Antropoloji Derneği (American Anthropological Association) bu tartışmaları ele almak için aynı yılın Kasım ayında açık forum Şeklinde bir toplantı düzenlemiştir. Patrick Tierney'in kitabının basımını ve açık forumu takip eden yıllarda, söz konusu tartışmalar bağlamında birçok kitap,²¹ makale²² ve röportaj yayınlanmıştır. Bu kitap ve makaleler, iddialar üzerinde durmakta ve aynı zamanda "antropoloji disiplini", "bilim adamı" ve "araştırma etiği"ni yeniden tartışmaktadırlar. Tierney'in yayınladığı kitap, "modern insan genetiğin babası"²³ olarak anılan James V. Neel ile *Yanomamö: Savaşa Doğanlar* kitabının yazarı Napoleon A. Chagnon hakkında ciddi iddialar içermektedir. Tierney'in iddiaları üzerine, iki önemli antropolog, Terence Turner ve Leslie Sponsel, Amerikan Antropoloji Derneği'ne bir e-mail göndererek, söz konusu iddiaların hem halk hem de antropologlar tarafından görülmesinin, kısa süre içinde uluslararası bir skandala neden olabileceği kaygısını dile getirmiş ve acilen bir Őeyler yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.²⁴

Tierney'in, Chagnon hakkındaki iddiaları şöyle sıralanabilir:²⁵

1. Chagnon, Sosyal Darwinizm ile ilgili temel savlarını doğrulamak için, Yanomamö erkeklerine -silah, metal eşyalar ve yiyecek gibi- materyaller vererek onlar arasında bir çatışmaya sebep olmuştur. Bu çatışmalar sonucu Timothy Asch ile birlikte etnografik filmler çekmiştir.
2. Yanomamö yerlilerine zarar vermek isteyenleri kendi tarafına çekerek etik olmayan yollarla bilgi toplamıştır.
3. James Neel ile birlikte yüzlerce Yanomamö yerlisinin ölümüne sebep olmuştur (savlarını kanıtlamak için bir çeşit kızamık virüsünü yaymış ve sonuçlarını görmek için gözlem yapmıştır).
4. Çalışması boyunca Yanomamö yerlilerine yardım etme konusunda çok isteksiz davranmıştır.
5. Ayrıca Chagnon'un Nürmberg Yasasında (Nürmberg Code) belirtilen, "araştırmaya katılan bütün katılımcılar araştırmanın içeriği ile ilgili bilgilendirilmelidir" kuralına uymadığı iddia edilmektedir.

Yukarıda sıralanan ciddi iddialar üzerine Amerika Antropoloji Derneği, Kasım 2002'de birçok akademisyenin katıldığı bir forum düzenlemiş ve bu iddiaları ele almıştır.²⁶ Bu iddiaları eksen alan bir kısım akademisyen Neel ve Chagnon'u eleştirmiş, bir kısmı da bu iddiaların asılsız olduğunu ve bir gazetesinin karalama haberi gibi ele alınması gerektiğini

dile getirmiştir. Bu iddiaların asılsız olduğunu dile getirenler, insanlığa genetik alanında "büyük hizmetler"de bulunan bir bilim adamı (Neel) ile yaptığı bu çalışmayla dünya çapında ün kazanarak antropoloji disiplinine "büyük katkılar"da bulunmuş bir antropologun (Chagnon) böyle bir şeyi yapamayacağı üzerinde durmuşlardır. Tartışmalardaki bu ayrışmalara karşın, Robert Borofsky'nin yönelttiği önemli bazı sorular dikkat çekmektedir. Örneğin, "1990'larda Chagnon'un metodolojisi ile ilgili ortaya çıkan iddialara rağmen, Amerika Antropoloji Derneği 2000'lere kadar neden bu konuda herhangi bir soruşturma yapmadı?" ya da "Tierney'in iddialarına cevap vermek yerine, bu kadar tartışma varken, Chagnon'un kitabı bazı okullarda hâlâ neden okutulmaktadır?" Bu iki önemli sorudan sonra Borofsky şu değerlendirmede bulunmaktadır: "Amerika Antropoloji Derneği tarafından düzenlenen açık forumda panelistler daha çok Neel ile ilgili çürütülmüş iddialar üzerinde durdular ve hiç Chagnon'a değinmediler. Aynı zamanda Amerika Antropoloji Derneği, konuyu antropoloji disiplinin bir etik sorunu olarak görmektense, daha çok kamusal ilişkilerde yaratacağı olumsuz etkilere ve sorunlara değindiler ve disiplinin imajını korumaya çalıştılar."²⁷ Sonuç olarak, bazı ihtilaflara rağmen, sözkonusu tartışmalar ve cevaplanmayı bekleyen soruların ardından, genel anlamda herkesin üzerinde uzlaştığı noktalar da olmuştur. Bunlar kısaca şöyle ifade edi-

lebilir: Antropoloji disiplini akademik masumiyetini artık yitirmiştir. Bundan sonra hiç kimse, eskiden iddia edildiği gibi, "bu tür topluluklarda iyi bir araştırma yapmanın en doğru yolu doğrudan katılımcı gözlemde bulunmaktır" şeklinde bir iddiada bulunamaz.

Dipnotlar

- 1 Napoleon A. Chagnon, *Yanomamö: The Fierce People*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968.
- 2 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, trc. Şirin Tekeli, İstanbul: Metis Yayınları 2005, s. 20.
- 3 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 21.
- 4 Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, trc. Aydın Emeç, İstanbul: Sosyalist Yayınlar 1994, s. 17.
- 5 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 27.
- 6 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 27.
- 7 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 28.
- 8 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 27.
- 9 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 28.
- 10 Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, s. 17.
- 11 Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 27.
- 12 Lawrence W. Neuman, *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Boston: Person 2003, s. 371.
- 13 Pat Caplan (ed.), *The Ethics of Anthropology: Debates and Dilemmas*, London: Routledge 2003, s. 27.
- 14 Anthony Giddens, *Sociology*, London: Blackwell Publisher 2001, s. 8.
- 15 Veneziella ve Brezilya arasındaki sınır üzerinde yaşayan Yanomamö halkları, yaklaşık 20.000 kişilik nüfusu olan, geniş bir alanda 200 ile 250 köye dağılmış kabilelerden oluşmaktadır. Çoğunlukla bahçıvanlık yapan bu yerliler, antropologlar ve misyonerler gelene kadar dış dünyadan yalıtılmış olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir.
- 16 Napoleon A. Chagnon, *Yanomamö: Savaşa Doğanlar*, İstanbul 2004, s. 9.
- 17 Chagnon, *Yanomamö*, s. 66-67.
- 18 Chagnon, *Yanomamö*, s. 10. Etnografik filmlerin listesi için bkz. Chagnon, *Yanomamö*, s. 459-461.
- 19 Chagnon, *Yanomamö*, s. 47.
- 20 Patric Tierney, *Darkness in El Dorado: How Scientists and Journalists Devastated the Amazon*, New York: W.W. Norton & Company 2000.
- 21 Yayımlanan kitaplardan birkaçı için bkz. Pat Caplan (ed.), *The Ethics of Anthropology*; Robert Borofsky, *Yanomami: The Fierce Controversy and What We Can Learn From It*, London: University of California Press, 2005; Francisco M. Salzano, A. Magdalena Hurtado (ed.), *Lost Paradises and the Ethics of Research and Publication*, New York: Oxford University Press, 2004.
- 22 bkz. Clifford Geertz, "Life Among Anthros", *The New York Review of Books*, vol. 48, no. 2, 2001; Kenan Malik, "Patric Tierney *Darknes in El Dorado*", http://www.kenanmalik.com/reviews/tierney_darkness.html
- 23 Borofsky, *Yanomami*, s. 29.
- 24 Francisco M. Salzano ve A. Magdalena Hurtado, "Introduction", Francisco M. Salzano, A. Magdalena Hurtado (ed.), *Lost Paradises and the Ethics of Research and Publication* içinde, s. 18.

25 Pat Caplan, "Introduction: Antropology and Ethics", Pat Caplan (ed.), *The Ethics of Antropology: Debates and Dilemmas* içinde, s. 19.

26 <http://www.aaanet.org/press/qa.htm>

27 Borofsky, *Yanomami*, s. 37.

Kaynakça

Borofsky, Robert, *Yanomami: The Fierce Controversy and What We Can Learn From It*, London: University of California Press, 2005.

Chagnon, Napoleon A., *Yanomamö: Savaşa Doğanlar*, İstanbul: Epilson Yayınları, 2004.

Geertz, Clifford, "Life Among Anthros", *The New York Review of Books*, vol.48, no.2, 2001, ss. 18-22.

Giddens, Anthony, *Sociology*, London: Blackwell Publisher, 2001.

Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, trc. Şirin Tekeli, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Luraghi, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, trc. Aydın Emeç, İstanbul: Sosyalist Yayınlar, 1994.

Malik, Kenan, "Patric Tierney *Darknes in El Dorado*", <http://www.kenanmalik.com/reviews/tierney-darkness.html>

Neuman, Lawrence W., *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Boston: Person, 2003.

Caplan, Pat, "Introduction: Antropology and Ethics", Pat Caplan (ed.), *The Ethics of Antropology: Debates and Dilemmas* içinde, London: Routledge, 2003.

Salzano, Francisco M. ve Hurtado, A. Magdalena, "Introduction", Francisco M. Salzano, A. Magdalena Hurtado (ed.), *Lost Paradises and the Ethics of Research and Publication* içinde, New York: Oxford University Press, 2004.

Tierney, Patric, *Darkness in El Dorado: How Scientists and Journalists Devastated the Amazon*, New York: W.W. Norton & Company, 2000.

<http://www.aaanet.org/press/qa.htm>